

A magyar zene történelmi elemei

KEDVES TAMÁS

Minden nép nemzeti öntudata reprezentatív formában a művészetében fejeződik ki. Így jeleníti meg a magyarságnak önmagáról alkotott képét a történelmi dallamkincs, a költészet sokféle értéke, a díszített épületek és tárgyak, valamint a tipikus hagyományok és szokások. „A magyar image” részint a művészetünkben megjelenő önarckép, részint pedig létezik a más népek által kialakított magyarságkép is. A kétféle image különbözősége már az eltérő nézőpontokból is szükségszerűen adódik. A nemzeti identitás kérdései általában nem a köznapi lét problémái közé tartoznak és nem minden történelmi időszakban kerülnek a közgondolkodás előterébe. A nemzeti sorsfordulók időszaka veti fel időről időre a nemzeti azonosságélmény és azonosságtudat kérdéseit. Ennek alapján: az a kérdés, hogy „ki a magyar”, és „mi a magyar”, olyan tipikus történelmi helyzetekben fogalmazódott meg intenzíven, mint: a honfoglalás, a török megszállás, a Rákóczi szabadságharc, az 1848-as forradalom, az 1867-es kiegyezés, az első és második világháború – és a XX. század vége, vagyis jelen korszakunk.

A nemzeti önmegismerés igénye – az európai polgárosodás időszakában – jellegzetes módon fogalmazódott meg Révai Miklós – szerzetes és nyelvész – egyik tanulmányában. Az 1772-es pozsonyi Magyar Hírmondóban a nemzeti öntudat ébresztéséhez adott programot. Ma is aktuális a figyelmeztetése: „Tudva vagyon minémű nagy szorgalmatossággal gyűjtögetik az ángulusok és franciák nemcsak az önmagok eleiknek régi verseiket és énekjeiket, hanem a távol lakó népeket is [...] Hát minékünk, magyaroknak nem szükséges-e azont cselekednünk.”

Az európai szellemi horizonttal rendelkező Révai Miklós szükségképpen összekapcsolta a nemzeti önmegismerés követelményét más népek megismerésének igényével.

Az öntudatát csonkulni hagyó vagy elvesztő nép halálos ítéletének lehetősége már Révai korában is felvetődött. Herder: Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit c. művében (1791) vészjósló gondolat jelent meg a magyarokról. „A Keleti tenger népeinek sorsa általában szomorú lap az emberiség történetében. Az egyetlen nép, amely abból a törzsből a hódítók közé szorult: a magyar”. A Pannóniába települt nemzetről írott sorait így folytatja. „Itt élnek most szlávok, németek, románok és más népek közt a lakosság csekélyebb részeként, a századok múlva a nyelvüket is alig lehet megtalálni majd.”

A magyarság pusztulását Herderen kívül és Herder után is sokan jósolták. Mégis a magyar nemzeti identitás jelenleg is a 21. század küszöbén több millió magyart köt össze függetlenül attól, hogy az anyaországban él, vagy a szomszédos államok határain belül nemzetiségként, vagy szórvány-magyarságként a világ távoli országában. A magyarsághoz tartozás köt össze a tudományban, a művészetben és a technika-történetben is olyan személyiségeket, akik nélkül az egész emberiség szellemi folyamatai szegényebbek lennének, és másképpen alakultak volna.

Bárhogyan látjuk a tudományt, sőt a művészetet nemzetek feletti szférának, mégis a legnagyobb magyarnak – Széchenyinek – gondolata a nemzethez való kötődés jelentőségét modell-értékűen fogalmazta meg az 1842-es akadémiai ülést megnyitó beszédében. „... egyedül az önmegismerés keserű gyümölcse által nyerheti el teljes egészségét

Részletek az Zeneesztétika című készülő könyv egyik fejezetéből.

a lélek, s egyedül ennek egészséges léte emelhet embert, úgy nemzetet is valódi hivatásának fényfokára."

Ez a nemzetet fenntartó nemzeti identitásélmény komplex jellegű: nyelvi, etnográfiai, folklorikus, zenei és művészeti tényezők egysége.

A magyar zenei identitás történeti elemei, problémái

Ma is létezik még olyan hiedelem, hogy az eredeti magyar zene: cigányzene. Magyar földre látogató idegen vendégként, többnyire a szórakozás körülményei között szerzi élményeit a népről. A cigánybanda virtuóz zenéjére mulató magyarokról azt a benyomást szerzi, hogy az amit a cigányok játszanak, az a magyarok zenéje és a népi muzsika a cigányzenészek által létezik. Sőt a nép zenéje egyenlő a cigányzenével.

Ez a hiedelem még *Lisztnek* a cigányok zenéjéről írott tanulmányában is megjelent. (1859) Az európai népek közé vándorolt cigány törzsek zenei teremtő erejéről szóló megállapításainak sem kellő tapasztalati alapja, sem ellenőrzött elméleti háttere nem volt. A cigányságról a romantikus művész fantáziájának megfelelően nyilatkozott. Eszerint a cigányok: a természetes emberi lét hírnökei és a civilizáció által deformálódott lelkek számára, a szabadság az életöröm megjelenítői.

A magyar zene és a cigányzene tételezett azonosságának cáfolata két tényben foglalható össze:

– A magyarok zenéjéről hiteles források számoltak be olyan időszakban is, amikor még a cigány közösségek beáramlása nem történt meg. Tehát sajátos magyar zenéről már évszázadokkal korábban volt európai műveltségű embereknek tapasztalata és maradt fenn néhány feljegyzése.

– A cigányok népzeneje: nem a zenész cigányok muzsikája, hanem ez sajátos, eredeti népi művészet. Sírátók, lassú és improvizatív dalaik, valamint friss, táncos lüktetésű zenéjük sokféle típust mutat, és különben sem olyan egységes, mint a cigány nyelv. A zenész cigányok mindig annak a népnek sajátos elemeit sajátítják el, amellyel sorsközösségbe kerülnek. Az orosz, spanyol, francia, bolgár, magyar környezetben a befogadó nép dalait és tánczenéjét sajátítják el és formálják sajátos ízlésük szerint.

A magyarság zeneéletében sajátos réteggé vált a zenész cigányok muzsikája, de tudni lehet azt, hogy a velünk együtt élő cigányközössége sajátos, eredeti dallamvilággal is rendelkezik.

Jellegzetes hiedelem volt az, hogy a magyar jegyek legjellemzőbb típusát a népies műdalok, a magyar nóták jelentik. Általánosan ismert tény, hogy a zenész cigányok repertoárjában bőségesen előforduló nóták egy részét, olyan nagy prímások alkották, mint pl. Cinka Panka, Bihari és Dankó. A népies műdalok másik részét – a nemzeti kultúra értékeit megismerő – írták a XIX. században és a XX. század első évtizedeiben.

Kodály meghatározása szerint a népies műdal: „a népzene – kultúrából már kinőtt, de a magas kultúráig el nem jutott, átmeneti embertípus zenéje... városi műzene, de falusi népkultúra formái között."

Divatos nóták széles körben terjedtek el olyan szerzőktől, mint: *Thern Károly, Egressy (Galambos) Béni, Széchy Gusztáv, Simonffy Kálmán, Szentirmai Elemér, Dankó Pista, Dóczy József, Fráter Loránd, Balázs Árpád*. Népies műdalok városi és falusi közegben egyaránt megjelentek. *Bartók, Kodály, Lajtha* – gyűjtéseik során – bőségesen tapasztalták, hogy a falusiak régi parasztdalok mellett mennyire sajátjuknak érezték a magyar nótákat is.

A népdalok és népies műdalok kottáinak megjelenése a XIX. századtól közvetítést biztosított a műzene rétegei felé. Ilyen füzetek forrásul szolgáltak olyan zeneszerzőknek, akik az európai műzene formáiban magyaros vonásokat akartak kifejezni. A nótáknak műzenei „csillagórája” a Liszt rapszódiaiban következett el. E virtuóz zongoraművek többségében népies műdal szerepel témaként. Ugyanez a népies műdal már anakronisztikus módon jelentette a nemzeti vonást századunk 20-as 30-as éveiben: pl. *Hubay Jenő* operáiban és szimfónikus műveiben, *Király Kőnig Péter* darabjaiban.

Számos olyan remekmű született amely magyar hangjelvényként a Rákóczi dallamkör elemét használta. Az 1711-ben lezárult szabadságharc zenéje – a tarpai jobbágy számára és a főrendi nemes számára egyaránt – a nemzeti szabadság-eszményben való egységet jelentette meg. A felkelő csapatok fúvós szignáljainak dallammá formálódása

összekapcsolódott a történelmi dráma eseményeivel. A Rákóczi dallamkör, a népdalokhoz hasonló folyamatban létezett és variálódott. Hangszeres darabok formájában a XVIII. század folyamán lett ismert és első lejegyzései a XIX. század elejéről származnak. Verbunkos elemekkel gazdagított formája *Bihari János* előadásával vált népszerűvé, *Ruzitska Ignác* és *Scholl Miklós* lejegyzései alapján készült kiadások növelték a Rákóczi-dallamok elterjedését. Liszt zenéjében először 1838-ban jelentkezett ilyen dallam, majd a 15. rapszódijában, 1853-ban fogalmazott meg Rákóczi induló. A *Berlioz*-alkotta Rákóczi induló pedig 1859-ben hangzott el forradalmi és nemzeti érzelmeket felkorbácsoló előadásban szólalt meg.

A Rákóczi dallamok és a kuruc költészet újjászületése a XX. század elején vitákat váltott ki költők között, zenészek között Magyarországon, de egyértelművé vált, hogy a nemzet szellemiségének totalitását ekkor már nem jelentették a kétszáz éves dallamok, azonban maga a dallamanyag történelmi része maradt a nemzeti karakter zenei formájának.

A nemzetünk önazonosságának zenei képeként sokan a verbunkosban jelölik meg, ami eredetileg a katona toborzáshoz tartozó zene volt. Maga a verbuválás szokása 1715 után alakult ki hazánkban. A mulatással összekapcsolódott szokásrendben, a virtuóz szólótánc és csoportos körtánc alkotott formai egységet. Már az 1730-as évektől maradtak fenn kéziratok táncdallamokkal, de valójában a XVIII. század végétől váltak e táncok igazán népszerűvé. A verbunkos zene virágzásához olyan kiemelkedő művészek egyénisége és játéka járult hozzá, mint amilyen *Bihari*, *Csermák* és *Lavotta* volt.

A műzene a verbunkost olyan gyűjteményekből vette át, amelyek tartalmazták a virtuóz zenészek előadásából kivonatolt elemeket éppúgy, mint saját kitalált táncdallamaikat. Nevezetes gyűjtők és szerzők voltak *Mohaupt Ágoston*, *Ruzitska Ignác* és *Rózsavölgyi (Rosenthal) Márk*.

A verbunkosból kifejlődő csárdás – népi eredete mellett a társadalom valamennyi rétegében divatossá vált. Nagy szerepet játszott ebben *Egressy Béni*, *Bernát Gáspár* – illetve több olyan hivatásos zenész, mint *Huber Károly*, *Szerdahelyi József*, de olyan lelkes amatőrök is, mint *Kisfaludy Sándor* és *Sztáray Mihály gróf*.

A verbunkos más nemzet zenészei számára is érdekes zenei anyaggá vált. Szívesen használta *Anton Diabelli*, *J.N. Hummel*, *Johann Strauss* és *Vanhal* is. Jellegzetes magyar verbunkos motívumok olyan mesterek műveiben is megjelennek, mint *Haydn*, *Mozart*, *Beethoven*, *Schubert* és *Brahms*.

A verbunkos zenét az európai műfajok keretébe foglalta *Mosonyi Mihály* és *Ruzitska József* művészete. Történelmi értékű darabjaik – a nemzeti hangjelvénynek a magas műzene felé való közelítését jelzik. A verbunkosban a XIX. század magyarságának nemzeti karaktere fejeződött ki és ebben fedezte fel magyarságát minden társadalmi réteg. A magas műzenében a század közepétől ez a zene, *Erkel Ferenc* operáiban nyert reprezentatív formát. A századforduló után már a verbunkos zene – a polgárosodási folyamat új szakaszában – nem lehetett a nemzet egészének képviselője.

A magyar népdalkutatás ragyogó eredményei és a XX. századi hazai műzenét befolyásoló hatása miatt létezik olyan vélekedés, miszerint a parasztdalok jelentenék a nemzeti karakter zenei alapját. A népdal sokféle nyelvjárás, zenei dialektust jelent. A parasztság létfolyamatában keletkező variálódó, de a közösségi élethez funkcionálisan kapcsolódó zene. A viszonylag zártabb rendszerű településeken a fennmaradását szükségszerűségek biztosítják. (Például jelenleg a nemzetiségként élő emberek képesek elsősorban a tradícióikat őrizni.) Századunk közepe után a népdal, elsősorban a gyűjtők és hagyományőrző mozgalmak által él tovább. A korszerű népdalgyűjtési munka a XX. század első évtizedétől kezdődött el Bartók és Kodály művészettörténelmi jelentőségű kutatásával. A népdalok lejegyzése, rendszerezése biztosította a népzene szellemi kincsének fennmaradását és széles körű megismerését. A zeneszerző-gyűjtők számára a népdal emellett, műzenei alkotások témájává vált. Sőt a népdalokból absztrahált zenei modellek a zenei identitás legmélyebb tartalmát fogalmazták meg, mint például Bartók A Kékszállú herceg vára első dallamsoraiban és a Concerto Elégijében.

A magyar nemzeti karakter létezés módjának megértéséhez néhány következtetés lehetséges a felsorolt problémák alapján:

– a magyar nemzeti vonások nem fejeződnek ki egy és változatlan formában, hanem a nemzet történetében sokféle formában jelennek meg, és mindegyik része annak, amit magyarnak mondhatunk;

- a nemzeti történelem csonkítatlan – és ideológia által nem torzított – egészét kell a nemzeti karakter megértéséhez alapul venni;
- a nemzeti vonásokat más népek jellegzetes zenei jegyeinek különbözőségéből lehet megismerni; (itt érdemes emlékezni arra, hogy Bartók, gyűjtési adatai szerint 1918-ig 3500 román, 3200 szlovák dallamot és 1940-ig 2700 magyar dallamot jegyzett le);
- a nemzeti identitás zenei alakja sokrétegű, változékony – összeköt minden magyart bárhol él és bármilyen etnikumhoz tartozik és megkülönböztet minden más kultúrától; mindezzel együtt, közel ezeregyszáz éve a Kárpát-medencében híd: Kelet és Nyugat között;
- a nemzeti vonásokat a társadalom történetében olyan rétegek jelenítik meg különös intenzitással, amelyek történelmi „csillagórájukat” élve az egész nemzet létérdekeinek megjelenítői;
- a műzene reprezentáns alkotásai a nemzethez való tartozás történelmi formáit rögzítik és a történelmivel azonos magyar identitásélmény felidézését katartikus élményét váltják ki;
- a nemzeti karakter nemcsak a világi zene népi és műzenei formáiban jelenik meg, hanem több vallás liturgikus zenéjében is.

Vázlat a nemzeti karakter történelmi háttéréhez

A magyarság eredetéről mítoszok és elméletek ellentmondásos képet adnak, sőt maga a magyar zenetörténet mint népünk történelmének része is csak az államalapítástól változhat egyre nagyobb pontossággal. A testvérnépeinkről szóló nyelvészeti, etnográfiai elméletek – összehasonlításokon nyugvó elemzései: számos néppel való kapcsolatot, illetve rokonságot jeleznek.

Népünk európai történelme előtti szakaszáról régészeti, nyelvészeti, etnográfiai és folklór adatai nyújtanak vázlatos képet. Ezek szerint a finnugor népektől elkülönülő ugor ág és az ebből kiváló – későbbi magyar törzsek a Volga és Káma vidékén éltek halászó, vadászó, gyűjtögető közösségekként – őseink a Fekete-tenger irányába haladva a Kazár birodalom területén is laktak.

A Kárpát-medencébe település és az államalapítás a kereszténység felvételét, egyben a pogány rítusok tagadását jelentette. A pogányházadások (1046 és 1060) még az ősi hagyományok és életmód fenntartását célozták. Az európai közösségbe beilleszkedés a magyarság sorskérdése és történelmi kompromisszuma volt. Eredménye lett, hogy megindult a sajátosan régi magyar vonások és az európai kultúra szintézisének létrejötte. Korai zenékről szóló feljegyzések szólnak siratókról, igricek által dalolt hősi énekekről, de a keresztény dallamok mellett még felbukkanó pogány szokásokról, és ezek zenéiről is.

A siratók a zene ősi rétegét alkotják, a beszéd és az ének állandó átmenetét jelentik. A nyelv ritmusát, dallamát, hangszínezetét és artikulációját formálták spontán módon a magyar nemzetségre jellemző zenei szerkezetekké.

A kereszténység felvétele nemcsak az életmód gyökeres változását eredményezte, hanem a zenében sajátos kettősség jelent meg:

- a templomi liturgikus ének pentaton és diatonikus változata találkozott az ősi zenei hagyományok zenei anyagával,

- a liturgikus dallamok, a megszólaltatás során a magyar környezet artikulációiból vettek át sajátos vonásokat – és a paraszti ének is templomi zenéből vett elemeket fogadott be.

A reneszánsz eszmei áramlata az európai kölcsönhatások kiszélesedését eredményezte. Mátyás király udvarában bőkezű mecénásra találtak a tudósok, költők, építészek mellett a muzsikások is. Gazdag egyházi és világi zeneéletben olasz, burgund, flamand, frank zenészeken kívül magyar és cigány muzsikások is szerepeltek. A zenészek társadalmi elfogadását jelzik a családi nevekben megjelenő, hangszeres tevékenységre utaló szavak. (Sypos, Trombitás, Lanthos, Orgonás, Hegedús, Gaydos; (a gayd: billentyűs síp). A társadalmi elismerés jele volt az is, hogy Mátyás idején több zenészt nemesi rangra emeltek.

A rezidenciákon és a templomokban kialakult gazdag zenei tevékenység mellett a magyar parasztság dallamvilága, tánczenéje sokféle nyelvjárás sajátosságával együtt élt.

A magyar zene történelmi rétegét adta a falusi kultúra: a siratókkal, mulató nótákkal, párosítókkal, egyházi ünnepekhez kötődő dalokkal, misztériumi-játékokkal. Nagy jelentőségűek a gyermekjátékok, gyermekdalok, amelyek a magyarsággal való azonosságélmény alapjait jelentik. A XX. században kiadott népdalgyűjtemények tanúsíthatják, hogy a színhagyomány tradícióörzése által létező népdalkincs fennmaradt része is hatalmas méretű és sokféle tipikus jegy hordozója.

A nemzeti kultúra sajátos feltételét adták a XV-XVIII. század között olyan városok, amelyek az Anjou- királyok uralkodása idején érték el megkülönböztetett helyzetét a kereskedelem és ipari tevékenység fejlesztésével. Kassa, Eperjes, Pozsony, Kolozsvár. A kulturális központként is jelentős városok ünnepi zenéikben nemzeti sajátosságokat fejeztek ki.

A magyarság sorsproblémával került szembe a török megszállás idején. A nemzeti öntudat és önazonosság megtartása és a nemzeti léthez való tudatos kötődés a nemzet fennmaradásának kérdésévé vált. Tipikus személyiségek lettek a históriás énekmondók, akik a tudósító, tájékoztató funkció mellett új Türtaioszként adtak bizalmat ahhoz, hogy – erényei miatt – a nemzet minden súlyos veszély ellenére fennmarad. A históriások egyik rétege a magyarság élő öntudataként működött, másik része azonban a szórakoztatást szolgáló züllött emberekből állt.

A legjelentősebb énekmondó *Tinódi Lantos Sebestyén* volt. Szent énekek dallamára 80-100 strófás történeteket énekelt. Általában négysoros dallamai, izometrikus sorai, a vallásos és a parasztzene elemeit ötvözték. Énekeinek fennmaradásához hozzájárult az, hogy 1555-ben Kolozsvárott nyomtatásban jelent meg 29 história (23 dallamra).

Ugyanennek a korszaknak volt kiemelkedő zenésze *Bakfark Bálint*. Kalandos életű művész pályája magyar, francia, lengyel és olasz szakaszra tagolódik. Az erdélyi fejedelmi udvarban töltött időszakáról szóló tudósításokból kiderül, hogy az európai nemzeti irányzatok befogadása, és a magyar zeneművészet együtt alkotta a korabeli zeneélet egészét.

A magyar zene sajátos részét képezi a virágénekekben megjelenő szerelmi líra. A folklór és a műköltészet egymásra hatását mutatják ezek a – gyakran – parlando, rubato dalok. A nemzeti líra részét alkotják *Balassi Bálint* verses dalai is. Széles körű elterjedésüket jelzi, hogy még a népdalokban is megjelennek Balassi művészetének elemei.

A magyar zene történelmi sajátosságainak tárgyyszerű leírásában akadályt jelent, hogy a sokrétű zeneéletről csak szórványosan maradtak fenn feljegyzések és arányát tekintve nagyon kevés a lejegyzett zenei anyag. Ezért olyan nagy jelentőségű az a változás, hogy a XVI-XVII. századtól igényné vált a zenék vázlatos lejegyzése. Értékes forrássá vált a pozsonyi, barátfai, körmöcbányai és soproni kódex, különösen fontos lett a magyar zene-történet számára a Kájoni- és a Vietorisz-kódex.

Az írásos emlékek alapján egyre határozottabb formában váltak felismerhetővé a nemzeti zene különböző rétegeinek jellegzetességei. A feljegyzett – és utólag leírt – zenei anyag egybevetése sajátos kölcsönhatásokat mutat:

- a magyar és más népek zenéje között
- az európai zenei modellek és a magyar műzene között
- a liturgikus zene és a népzene, valamint műzene és a népzene között.

A magyar zene különböző történelmi részeinek írásos rögzítése biztosította – a többi között – a Rákóczi-dallamok és verbunkos-zenék fennmaradását és a műzene magasabb rétegeiben való megjelenésének lehetőségét. A magyar dallamok gyűjteményei forrásanyagként funkcionáltak a zeneszerzők számára és ezekből a válogatásokból kerültek olyan motívumok a magas műzenébe, amelyekben a zeneszerző az egész nemzet egységének kifejeződését ismerte fel.

A XX. század kezdete – Magyarországon is – a szellemi élet intenzív változását hozta, a tudomány és a technika forradalma következtében. A gyors változások a korábbi elvek tagadását eredményezték a tudomány és a művészet területén is. A kislélekszámú népeknél, a nagy történelmi átalakulások idején szükségképpen felvetődik az önazonosság tartalmának újra gondolása. A magyar zenében – a XIX. században megfogalmazott önarckép: új, és rétegében gazdagabb formát igényelt a XX. század kezdetén. A különböző zenei stílusirányzatok megjelenésének időszakában kezdődött el a magyar parasztzene, a népdal – tudományos színvonalú – megismerése.

Kodály Zoltán és *Bartók Béla* a népdalok gyűjtését a legfelső zenészképzettség birtokában tudományos megalapozottsággal végezték. Csakis a zenész-tudós szellemi szint

biztosíthatta azt az absztraháló és általánosító érzékletet és gondolkodást, amely által a népdalok zenei magva felismerhető lett (pl. a nyelvjárások, a dalvariánsok, a dallam és díszítés stiláris meghatározottságai).

Bartók és Kodály a népzenevel, közvetlen személyes élmény keretében ismerkedett meg. Ez a tartalmas közvetlenség biztosított motivációt a dalok jelentős részével való azonosuláshoz. Ekkor már ezek a dalok nemcsak a megismerés tárgyai, hanem az alkotókat mozgósító belső inspirációk.

A gyűjtés, lejegyzés és rendszerezés munkája azonban lényegileg megismerő folyamat, ahol az elméleti gondolkodás domináns. A dalok összehasonlító elemzésében különös jelentőségű a szomszéd népek dal-típusaival történő egybevetés. A specifikus jegyek mutatják legpontosabban a nemzeti karakter meghatározottságait.

A lejegyzett népdalok egy része hangszeres kísérettel vagy kórusmű formájában lép a műzene világába. A parasztdal ekkor már nem az eredeti adatközlő hangvételével, hangszínével jelenik meg, hanem az európai dalkultúrák csiszolt professzionista előadóművész hangján. A népdalokból emellett hangszeres darabok sokasága is született. Ezekben az eredeti artikuláció, szöveg nélkül idézi fel a dalban rejlő tartalmat. Nagyobb együttesek, kórusok, zenekarok sajátos műfajaiban is megjelennek a nemzeti jelleget hordozó népi dallamok. A feldolgozások különös rétegét jelentik a színpadi szituációba helyezett dalfüzérek. Itt a dramaturgiai szükségszerűségek nem érvényesülnek mindig szigorú logikával. A jelképes cselekmény ellenére is teljes élményt ad pl. az olyan mű, mint a Székely fonó.

A népdalok különféle feldolgozásai, a művészet tökéletességre való törekvésével válnak nagy élmények forrásaivá. Ezáltal a nép egy rétegétől átvett dal a nemzeti azonoságérzés alapjává válik. (Ebben az állapotában fogadhatja egy koncertlátogató természetesnek, és a műzene többi műfaja közé illeszkedőnek a népdalt, nem pedig az eredeti rusztikus alakjában.)

A magyar zenének a közoktatásban való tanítása a tömegmozgalmakban való elterjedése különösen a 20-as évektől vált egyre égetőbb igénygé. Kodály Zoltán és *Ádám Jenő* kezdeményező munkájával alakult ki a XX. századi zenei nevelés sajátos formája, az ún. Kodály-módszer. Az énekes alapon, nemzeti zenével, a tonális zenék elsajátításához segítő szolmizációval – az általános műveltség szintje és struktúrája válhat fejlettebbé. Különösen fontos a csecsemőkor és kisgyermekkor akusztikus élményeinek minősége. Kodály a nyelvdallam és nyelvrítmus összefüggéseiben a nemzethez tartozás alapélményét ismeri fel – a gyermekjátékok elemzésekor.

Kodály – Erkelhez hasonlóan – sokféle funkciót töltött be a magyar és az európai zeneéletben. Legfőbb jellemzője volt, hogy a nemzeti öntudatot kifejező nyelv és művészet terén a legmagasabb igények érvényesítését követelte.

Bartók életpályája – a közös vonások ellenére – jelentősen eltér Kodály Zoltánétól. Már a népdalok gyűjtésekor Bartók lényegesen bővebb és mélyebb tapasztalatokat szerzett a szlovák és a román népzene megismerése folyamán. A magyar zenei intonáció megismeréséhez nemcsak a nyelvjárásainkról rendelkezett differenciált képpel, hanem a szomszéd népek zenéjében rejlő típusokról is.

Jellegzetes probléma az is, hogy a népdalok rendszerezésében sajátos különbségek vannak Bartók és Kodály szisztémája között. Bartók, a népdalfeldolgozások típusaiban az előzőekben említett formákat alkalmazza. Megkülönböztető vonás azonban, hogy gyakori az olyan zenei téma, amely nem népdal, hanem a népdalok egy típusának az absztrakt alakja. A nemzeti karaktert megjelenítő zenei elem környezetében gyakran megjelenik más nép tipikus motívuma, amely harmonikusan illeszkedik a magyar zenei anyaghoz. *Ujfalussy József* Bartók monográfiájában így ír erről a jelenségről, az 1923-ban bemutatott *Táncszvit* kapcsán: „Bartók *Táncszvitje* csodálatos apoteozisban egyesíti a világ táncoló népeit. Első tételében szinte fülünk hallatára születik meg egy-kéthangú dallammorzsákból a ritmus és az ütem, majd magyar, arab, román, és szlovák néptáncok hangját idéző, markánsan mintázott táncdallamok felvonulása következik, s a finálé mámoros forгатagában valamennyien egymásra találnak.”

Ez a – népek terstvériségét kifejező – darab zárta le Bartók életének első alkotói periódusát. Már ebben az első szakaszban eredeti zenei stílust alakított ki. Új típusú tonalitáson nyugvó zenei rendszerében a ritmika, dalla,m harmónia és szerkezet egységet alkot úgy, hogy a természetadta hangstruktúrák az emberi struktúrákkal együtt alkotnak teljességet.

Bartók a XX. század klasszikusa, mert szintézist teremtő műveiben a zene történelmi horizontja válik érzékelhetővé, és a nemzeti különösség az egyetemes jelleggel egyidejűleg fogható fel. Stílusa egyszerre egyéni, nemzeti és egyetemes. Művészetére illik *Kant* gondolata, amikor a zseni lényegét fogalmazza meg: „a tehetség a természet adománya, amely szabályt ad a művészetnek. Mivel a tehetség, mint a zseni veleszületett produktív képessége, maga is a természethez tartozik, ezért így is kifejezhetnénk magunkat: a zseni az a lelki alkat, amely által a természet ad szabályt a művészetnek.”

Bartók életművét, különböző ideologikus vélemények két részre szakították: elkülönítve a „folkloristát” a „formalista dekadens” művésztől. Az életmű azonban rétegzett és egységes – zenében fejezi ki – az ismert – a bartóki vezéreszmét: „Az én igazi vezéreszmém, amelynek – mióta csak mint zeneszerző magamra találtam – tökéletesen tudatában vagyok; a népek testvérré válásának eszménye, testvérré válás minden háborúság és minden viszály ellenére. Ezt az eszmét igyekszem – amennyire erőmből telik – szolgálni zenében; ezért nem vonom ki magam semmiféle hatás alól, eredjen az szlovák, román, arab vagy bármiféle forrásból. Csak tiszta, friss és egészséges legyen az a forrás.”

IRODALOM

- Magyarország zenetörténete. Szerkesztette: *Rajeczky Benjámín* és *Bárdos Kornél*, 1988, 1990.
- Dobszay László*: Magyar zenetörténet, 1984.
- Szabolcsi Bence*: A magyar zenetörténet kézikönyve, 1947.
- Legány Dezső*: A magyar zene krónikája, 1962.
- Zolnay László*: A magyar muzsika évszázadaiból, 1977.
- A magyar muzsika könyve, szerkesztette: *Molnár Imre*, 1936.
- Kodály Zoltán*: Magyarság a zenében, 1939.
- Bartók Béla*: A magyar népdal, 1924.
- Járdányi Pál*: Magyar népdaltípusok I-II. 1961.
- Kodály Zoltán – Vargyas Lajos*: A magyar népzene, 1952.
- Vargyas Lajos*: A magyarság népzeneje, 1981.
- Lampert Vera*: Bartók népdalfeldolgozásainak forrásjegyzéke, 1980.
- Bartók Béla*: Magyar népdalok. 1991. I-IV. szakasz.
- Dobszay László*: A magyar dal könyve. 1984.
- Vargyas Lajos*: Ugor réteg a magyar népzeneben. 1953.
- Vikár László*: A magyar népzene volgai, török és finnugor kapcsolatai, 1977 (Magyar őstörténeti tanulmányok).
- Dobszay László*: A siratóstílus dallamköre zenetörténetünkben és népzeneinkben. 1983.
- Lajtha László*: Egy magyar ráolvasó énekelt töredéke. 1947 (Eth. 98-101).
- Domokos Mária*: A Rákóczi-nóta családfája. 1980.
- Domokos Pál Péter*: Hangszeres magyar tánczene a 18. században, 1978.
- Sárosi Bálint*: Cigányzene, 1971.
- Bartalus István*: A magyar egyházak szertartásos énekei a 16. és 17. században.
- Szendrey Janka – Dobszay László – Rajeczky Benjámín*: Magyar gregoriánium. 1981.
- Bónis Ferenc*: Mosonyi Mihály. 1960.
- Magyar zenetörténeti tanulmányok. Szerkesztette: *Bónis Ferenc*. 1968 (Írások Erkel Ferencről és a magyar zene korábbi századairól).
- Liszt Ferenc válogatott írásai, válogatta és fordította: *Hankiss János*, 1959.
- Bárdos Lajos*: Liszt Ferenc a jövő zenésze, 1976.
- Szabolcsi Bence*: Liszt Ferenc estéje, 1956.
- Kodály Zoltán*: Visszatekintés (Sajtó alá rendezte Bónis Ferenc)
- Bartók breviárium (Összeállította és az előszót írta *Ujfalussy József*), 1974.
- Bartók Béla levelei (Szerkesztette: *Demény János*) 1976
- Ujfalussy József*: Bartók Béla, 1964.
- Bárdos Lajos*: Harminc írás. 1969. és Tíz újabb írás, 1974
- Lendvay Ernő*: Bartók költői világa, 1971. Bartók és Kodály harmóniavilága, 1974.
- Króó György*: A magyar zeneszerzés 30 éve, 1975.
- Miért szép századunk zenéje? (Szerkesztette: *Króó György*), 1974.